

Lenka Slepíčková ve své knize ukazuje, jak asistovaná reprodukce posiluje a reprodukuje tradiční genderové normy rodičovství. Namísto aby umožňovala větší rozsah voleb ohledně věku vstupu do rodičovství, podílil se na ustavení ještě přísnějších věkových norem posvěcených vědeckou expertízou. Namísto aby bourala genderové stereotypy tím, že léčba je zaměřená na pár jako celek, posiluje úlohu ženy v procesu léčby a přenáší na ni zodpovědnost bez ohledu na to, kde se nachází příčina neplodnosti. Namísto aby rozšiřovala alternativy různých cest k rodičovství a potlačovala diktát domnělé „přirozenosti“, snaží se maximálně napodobovat cestu, která je pokládána za přirozenou a správnou: rodičovství heterosexuálního páru, kde žena je relativně mladá a muž může být libovolně starý; kde jsou vztahy založeny na genetické příbuznosti či případně kde žena „dává dítě“ svému muži, jelikož jeho genetický podíl je i ženami samotnými vnímán jako významnější než podíl ženy. I přes obecné přijetí medicínské léčby neplodnosti jako hlavní, pozitivně sankcionované a neproblematické strategie zvládnání neplodnosti, poukazuje ale autorka knihy na to, že lidé usilující o rodičovství mají své hranice, za které nejsou ochotni zajít, a chovají se jako vyjednávací a rozhodující se aktéři. Jejich možnosti jednání jsou ale omezené jejich socioekonomickým statusem (ať už z hlediska ekonomických zdrojů, nebo schopnosti vyjednávat se zdravotnickým personálem), což znamená, že některé cesty k rodičovství se stávají výsadou těch bohatších a vzdělanějších.

Radka Dudová

Katarína Popelková a kol.: *Čo je to sviatok v 21. storočí na Slovensku?*

Ústav etnológie SAV,
Bratislava 2014, 320 s.

Sviatok patrí medzi základné fenomény, ktoré si v 20. storočí všimla slovenská etnografia. Ako však vyzerá pohľad na túto problematiku v novom miléniu? Odpoveď spoločne prinášajú autori kolektívnej monografie *Čo je to sviatok v 21. storočí na Slovensku?* Každý z riešiteľov si zvolil inú príležitosť a pristúpil k nej z vlastného uhla pohľadu. Napriek zdanlivej rôznorodosti tém a postupov publikácia ako celok (na rozdiel od mnohých kolektívnych monografií) pôsobí kompaktné. (Nepochybne k tomu prispelo, že názov monografie i všetkých kapitol končí otáznikom. Akoby zúčastnení signalizovali, že neprihlasujú „definitívne“ závery). Tento dojem nenarúšajú ani „komplikácie“, na ktoré v Úvode upozornila Katarína Popelková. Spomenula vplyv sociálnych a ekonomických transformácií a najmä využívanie moderných komunikačných kanálov a technických prostriedkov, ktoré „zrýchliło distribúciu informácií o tradičných i nových sviatkoch a ich dynamický rozptyl v spoločnosti“ (s. 6).

Hneď na začiatku recenzie upozorňujem, že nemienim podrobnejšie popisovať fakty a argumenty, ktoré jednotliví autori používajú. Tými sa musí „prehrýzť“ čitateľ sám. Som presvedčený, že napriek nadštandardnému rozsahu knihy nebude takto využitý čas považovať za stratený.

Katarína Popelková sa v kapitole Načo sú nám zákony o sviatkoch? s dôkladnosťou sebe vlastnou pozrela na zákony, ktoré

v tejto oblasti po roku 1993 prijímal parlament Slovenskej republiky. Zdanlivo suchopárnu problematiku neponímala staticky. Sledovala nielen výslednú podobu, ale aj premeny a podmienky vzniku zákonov. Pozornosť venovala politickým, náboženským a kultúrnym motiváciám, ktoré pri rozhodovaní determinovali zákonodarcov. Výsledkom zvoleného pohľadu je nielen konštatovanie platného stavu, ale aj doklad, že túto tému sprevádza prekvapujúca dynamika. Spôsobil ju okrem iného fakt, že od roku 2001 sa prejavuje vplyv základnej zmluvy s Vatikánom. Katolícka cirkev sa tak stala vo sfére časti sviatkov rovnocenným partnerom, ktorý dokáže presadiť svoje priority aj proti štátu. Existujúce názorové rozdiely priblížila v nasledujúcich podkapitolách, v ktorých analyzovala sviatky ako politikum a pozornosť venovala pokusom o zrušenie či nahradenie niektorých sviatočných dní. Záver kapitoly obsahuje rozbor internetových diskusií k sledovanej problematike.

Po všeobecnom pohľade na štátne sviatky logicky nasleduje pohľad na konkrétnu sviatočnú príležitosť. Už názov *Komu patrí Slovenské národné povstanie?* signalizuje, že prostredníctvom monitoringu médií, internetových serverov i vlastných terénnych výskumov sa Monika Vrzgulová zamerala na dôležitú, no časťou verejnosti kriticky vnímanú udalosť nedávnej minulosti Slovenska. Od počiatku sa voči nej pozitívne alebo negatívne vymedzovali tak všetky režimy, ktoré v tomto časovom úseku vládli na území Slovenska, ako aj obyvatelia. Dôsledkom je diferencovaný prístup, ktorý autorka zohľadnila: „Uvedomujem si, že takýchto diskurzov existovalo v danom období viac – striedali sa v závislosti od zmien vlády SR

(diachrónne) a súčasne v rovnakom čase existovali viaceré – presadzované jednotlivými politickými stranami, resp. politickými tábormi“ (s. 67). Všimla si tiež, ako sa charakteristika Povstania, ktorú „na svoj obraz“ vytvoril komunistický režim, po novembri 1989 postupne menila a vyvíjala. Východiskom analýzy bola definícia reprezentácií, ako ju sformulovala švajčiarska etnologička V. Schwarzová. V závere kapitoly Vrzgulová zhrnula získané poznatky: „Príležitosťou, keď sa tieto reprezentácie artikulujú a najviac distribuujú smerom k verejnosti, je, ako ukázala moja analýza, práve štátny sviatok a jeho oslavy. Každá reprezentácia prináša trochu iný obraz, hovorí akoby o inom Povstaní“ (s. 104, 108).

Kým M. Vrzgulová si všimla štátny sviatok, ktorý má v prvom rade politický charakter a väčšina verejnosti ho preto oslavuje v podstate pasívne, Zuzana Beňušková sa v kapitole *Prečo sú Vianoce tradičné aj nové? zamyslela nad „najsviatočnejším obdobím roka“*. Hoci problematiku sledovala predovšetkým v období posledného desaťročia, v úvode sa zaoberala tiež kultúrne historickým aspektom tejto sviatočnej príležitosti. Ako upozornila, slovenská etnológia venovala síce Vianociam značnú pozornosť, pri výskume súčasných foriem však „evidujeme ... značnú medzeru. Túto skutočnosť umocňuje predpoklad, že tak, ako celá sféra sviatočného diania, aj sviatočné obyčaje sa priamo pred očami nás všetkých individualizujú, diverzifikujú a modifikujú v závislosti od lokálnych či individuálnych iniciatív“ (s. 112). Aj s prihliadnutím na spomenutý stav sa pri analýze súčasných Vianoc musela spoľahnúť najmä na vlastné výskumy v prostredí slovenského vidieka, ale aj

v najväčšej bratislavskej mestskej časti Petržalka. Z predložených údajov vidno, že pri pohľade na dnešné podoby sledovanej problematiky nemožno obísť médiá, pretože o Vianociach „... nielenže informujú, ale aj dotvárajú ich atmosféru“ (s. 113). Vzhľadom na uvedené myslím, že mala ešte viac priestoru venovať tlaku komercializácie, ktorá sa v stále väčšej miere stáva určujúcim prvkom tohto obdobia. Rôznorodé formy reklamy začínajú už v októbri a vytvárajú na obyvateľov tlak, ktorý trvá až do konca kalendárneho roka. Intenzívne upozorňujú na blížiaci sa príchod Vianoc a s nimi spojené aktivity. Zdôrazňujú najmä „povinnosť“ obdarovať svoje okolie. Vďaka tomu sú Vianoce vtedy doslova všade a niet pred nimi úniku.

Beňušková kapitolu rozdelila do viacerých kratších tematických celkov (Merie predvianočného času; Kultúrne podujatia; Dobročinnosť; Šport; Mikuláš; Výzdoba; Betlehemské svetlo; Vianočné pozdravy; Vianočné piesne, rozhlas a televízia; Vianočné trhy; Mäso a ryby na vianočný stôl; Nákupy; Kto prináša vianočné darčeky; Vianočné dni pracovného pokoja a samozrejme nechýba záverečné zhrnutie). Tento rozsiahly, ale (ako uviedla sama autorka) zďaleka nie úplný zoznam v prvom rade ilustruje, ako sa zmenil charakter Vianoc. Z niekdajšieho cirkevno rodinného sviatku sa stala udalosť, v ktorej sa prelinajú tak globálne prejavy, ako aj lokálne (či individuálne) tradície. Stali sa príležitosťou, v ktorej sa rôznym spôsobom a v rôznej miere angažujú médiá, miestne a štátne subjekty, kultúrne inštitúcie, ale aj (najmä) všestranné formy predaja a s ním spojenej reklamy. Možno preto súhlasí s vetami, ktoré uzavierajú túto zaujímavú kapitolu: „Širokospektrálne pôsobenie

na zmysly, emócie, správanie a vedomie vytvára atmosféru sviatočnosti, ktorej sa nedá vyhnúť ani v dobe, keď sa sviatky privatizujú, individualizujú či liberalizujú. Napriek pestrej ponuke aktivít, či už tradičných, modifikovaných alebo nových, dochádza k momentom, keď sa masy ľudí správajú vcelku rovnako, tak ako príslušníci generácií pred nimi počas významných kalendárnych sviatkov. Zároveň si nachádzajú priestor pre vnímanie vianočného diania cez hodnoty, s ktorými sa identifikuje človek ako individuum“ (s. 162).

Juraj Zajonc (Je Halloween na Slovensku cudzincom?) má prístupom k téme najbližšie k tradičnej etnografii. V úvode priblížil kultúrno historické pozadie pôvodne keltského sviatku mŕtvych. V súčasnej „strašidelno zábavnej“ forme sa udomácnil najmä v USA, odkiaľ postupne preniká do iných krajín a svetadielov. V tejto súvislosti Zajonc citoval G. Korffa, podľa ktorého pri návrate do „pravlasti“ „...bol to už iný Halloween než ten, ktorý priniesli do Ameriky írski prisťahovalci.“ Autor ďalej upozorňuje, že keď sa v ostatných krajinách Európy začleňoval do škály tamojších sviatkov, predstavoval úplne novú záležitosť (s. 172). Výnimkou v tomto smere nie je ani Slovensko. Na základe (nemnohých) publikovaných materiálov, ale aj vlastných výskumov a poznatkov dotazníkového prieskumu agentúry FOCUS Zajonc uvádza, že Halloween v mestskej dedinskom prostredí charakterizujú špecifické formy slávenia vrátane predmetov a jedál, ktoré tvoria ich súčasť. Zvýšenú pozornosť venoval typickým tekvicovým lampášom. Upozorňuje, že na území Slovenska sa vyskytuje aj „svetlonos“ (takto označuje tekvicový lampáš, ktorý sa

používa mimo Halloweenu a bol známy už predtým). Ako rekvizita na strašenie plnil podobnú funkciu ako „halloween-ský lampáš“. Slúžil však priebežne, nielen pri tejto konkrétnej sviatočnej príležitosti. Z uverejneného materiálu ďalej vyplýva, že Halloween slávia dospelí ľudia, v prvom rade sa ale stal detskou zábavnou príležitosťou. Logickým dôsledkom narastajúcej obľuby je úsilie o praktické využitie sviatku či už v komerčnej sfére, alebo vo vzdelávacom procese (najmä v spojitosti s výukou angličtiny).

J. Zajonc sa nevyhýba odpovedi na otázku, ktorú kladie sebe aj čitateľom názvom svojej kapitoly. Podľa jeho mienky analýza dostupných empirických údajov „priniesla základný poznatok, že Halloween je na Slovensku prijatým a sláveným, tolerovaným, no nesláveným a súčasne odmietaným, a preto nesláveným sviatkom“ (s. 238). V reáli prebieha konfrontácia novej sviatočnej príležitosti s domácimi tradíciami. Ich konečný výsledok ukáže až budúcnosť...

Záver, ktorého autormi sú K. Popelková a J. Zajonc, obsahuje stručné zhrnutie problematiky. Publikáciu dopĺňujú anglické a nemecké rezumé, ale aj registre (menný, predmetový a územný), ktoré uľahčujú orientáciu v tejto rozsiahlej a informáciami nabitých knihe. Hoci recenzovaná monografia obsahuje „len“ štyri kapitoly, zodpovedný výber skúmaných tém umožnil sledovať široké spektrum problémov. Jednotliví autori a autorky analyzovali všeobecnú i konkrétnu podobu štátnych sviatkov, všimli si súčasné prejavy tradičnej, ale aj (v slovenskom prostredí) novej sviatočnej príležitosti. Čitateľovi ponúkajú bohatý materiál, ale tiež zaujímavé postrehy, inšpiratívne úvahy a podnety

na zamyslenie. Napriek všetkému som v textoch nenašiel riešenie tajničky, ktorú tvorí názov knihy. Toto konštatovanie nemá byť kritikou publikácie a autorského kolektívu. Odzrkadľuje skutočnosť, že súčasné spektrum globálnych, lokálnych a individuálnych sviatkov a foriem ich prežívania je natoľko diferencované, že neumožňuje (aspoň zatiaľ) dať všeobecne akceptovateľnú odpoveď na základnú otázku: Čo je to sviatok v 21. storočí na Slovensku?

Peter Salner

Peter Salner: *Požehnaný spravodlivý sudca. Súčasné formy židovského pohrebu.*

Ústav etnológie SAV,
Bratislava 2014, 183 s.

Monografia Petra Salnera *Požehnaný spravodlivý sudca* pojednáva o obradoch, zvykoch a úkonoch vykonávaných v súvislosti so smrťou príslušníkov židovskej komunity v súčasnosti z pohľadu aktuálneho stavu problematiky, na základe prístupnej literatúry a doterajších výskumov. Odborné spracovanie tejto témy u Petra Salnera dozrievalo postupne od jeho účasti na vyše dvesto pohreboch v pasívnej pozícii „minjenmana“ cez špecializovaný výskum, až po monografické spracovanie knihy, ktorá vyšla v Ústave etnológie v roku 2014. Posledná fáza bytia človeka a smrť uzatvára jeho existenciu, a to nielen ako živého organizmu, ale aj ako člena spoločnosti a komunity. Peter Salner sa v recenzovanej práci venuje židovskej komunite. Vzťah človeka k smrti a mŕtvym je vyjadrením jeho vzťahu k životu a živým, citujúc autora: